

Eesti Teaduste Akadeemia 80. juubeliaasta puhul

Toomas Asser – Tartu ülikooli närvikliinik, Eesti Teaduste Akadeemia

Tänavu tähistame Eesti Vabariigi 100. aasta-päeva ja koos sellega 80 aasta möödumist Eesti Teaduste Akadeemia ellukutsumisest. Eesti Teaduste Akadeemia rajamise küsimus oli arutusel juba 1919. aastal, kuid toona arvati, et on liiga vara, ja eks oligi tähtsamaid asju teha. Eelkõige tuli taastada kõrgharidus ja muuta see emakeelseks. Taustaks ehk nii palju, et veel 1910. aastal oli Tartu ülikool rahaliselt nii kehvas seisus, et kavatsus oli see sulgeda.

Ühiskonnas on alati olnud liikumapa-nevaks jõuks oma ajastu probleemid. Eesti Teaduste Akadeemia seadus 28. jaanuarist 1938 ütles, et akadeemia ülesanne on „üldise ja eriti Eestit käsitleva teaduse edendamine, lähtudes eeskätt tegeliku elu vajadustest väljakasvanud küsimustest”. Elu vajadustest lähtuvate probleemide lahendamine on võimalik siis, kui see on seostatud teadusliku mõttega. 80 aastaga on akadeemia üle elanud erinevaid aegu nii oma korralduses kui ka vaimses ning esindanud väga erineval moel meie teadust. Eesti teaduse ja kõrghariduse tase pole viimase saja aasta jooksul mitte kunagi varem olnud nii hea kui praegu. Seda tänu Euroopa Liidu toetuste abil rajatud taristule ning koos sellega valitsenud optimismile, mis tekkis aastail 2005–2013, kuid mis on praeguseks asendunud pigem lootusetuse tundega.

Teadusuuring on raske töö, mis nõuab nii pühendumist kui ka ressursse. Teadlased töötavad paljuski oma otsiva vaimu ja sisemise soovi toel, kuid siiski on väga oluline, et ka valitsusel oleks ettenägelikult suutlikkus ja tahe vaadata hetkeprobleemidest kaugemale. Tõsi on see, et ka väikeses riigis ja väheste vahenditega on võimalik teha suuri asju, näiteks ajatembeldatud autentimise mudel. On teisigi näiteid, kuid see ei ole õigustus riikliku teadusrahastuse kärpimisele.

Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni (TAI) strateegias 2014–2020

„Teadmispõhine Eesti” oli ette nähtud, et teadus- ja arendustegevuse rahastamist riigi ja kohalikust eelarvest suurendatakse 2015. aastaks 1%-ni sisemajanduse koguproduktist (SKP) ja edaspidi hoitakse seda samal tasemel. Senised riigieelarved ei ole aga selle eesmärgiga kaugeltki mitte kooskõlas olnud. TAI-strateegias ettenähtud avalik rahastus peab suurenema 1%-ni SKPst, kuid 2016. aastal investeeriti Eesti riigi eelarvest juba alla 0,5 protsendi SKPst, kusjuures sellestki oli suur osa Euroopa Liidu toetusraha. Teaduse rahastuse iga-aastane kasv on viimase kahekümne aasta kestel olnud keskmiselt 9,5 miljonit eurot. Aastatel 2013–2016 on aga Eesti teadusrahastuse kasv vähenenud suurusjärgus 20 miljonit eurot aastas. Seega on teaduse rahastamine Eesti riigieelarvest olnud viimasel kolmel aastal enneolematu languses. Missugune on sellise olukorra mõju meie teadusele? Rahastuse vähenemise esmane ja olulisim võimalik tagajärg on ebakindlus ning inimeste lahkumine teadustöölt. Nüüdseks oleme riikliku teaduse finantseeringuga jõudnud ähvardavasse langusesse, mille peatamine ja kasvuks pööramine on riiklik võtmeküsimus.

Stabiilse finantseerimise puudumine ei võimalda piisavat ametikohakindlust teadusrühmadele ega järgida 6–7%-list riigi keskmise palga kasvu. Kärbitud teadus- ja hariduseelarve tingimustes hakkab teadlaste arv nooremates vanuserühmades peagi vähenema ning kindluseta rahastuse tulemusena oleme juba kaotamas oma andekaid ja pühendunud teadlasi välisülikoolidele ja -ettevõtetele nii põhjamaades kui ka kogu laias maailmas.

Nüüdisaja teaduse sünnil Eestis oli õhinapõhisus, vabadus uurimisteema valikul ning teoreetiliste erialade suur osatähtsus ja rahastamise ülikoolikesksus. Seda kõike peab suutma säilitada, nagu on näidanud meie senine ajalugu.

Toomas Asser